

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 330

Finanse

na rzecz zrównoważonego rozwoju

Gospodarka – etyka – środowisko

Redaktorzy naukowci

Leszek Dziawgo, Leszek Patrzalek



Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2014

Redaktor Wydawnictwa: Barbara Majewska

Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz

Korektor: Barbara Cibis

Łamanie: Beata Mazur

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:

www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,

w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej www.dbc.wroc.pl,

The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,

a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon

http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa

www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2014

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-460-8

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp	11
Marcin Będzieszak: Opłaty za usługi i dochody własne jako źródło finansowania wybranych zadań w miastach wojewódzkich w Polsce	13
Renata Biadacz, Kazimierz Juszczyk: Analiza wykorzystania kolektorów słonecznych do wytworzenia ciepłej wody użytkowej.....	22
Joanna Błach, Anna Doś: Zastosowanie modelu DuPonta w kontekście zarządzania środowiskiem w przedsiębiorstwie – możliwości wykorzystania w praktyce polskich przedsiębiorstw	34
Iwetta Budzik-Nowodzińska: Efektywność ekonomiczna przedsięwzięć inwestycyjnych z zakresu energetyki odnawialnej jako czynnik zrównoważonego rozwoju.....	42
Michał Buszko: Społeczna odpowiedzialność banków giełdowych – korzyści inwestycyjne z tytułu uczestnictwa w RESPECT Index	52
Beata Domańska-Szaruga: Konkurencyjność banków spółdzielczych jako partnerów lokalnych społeczności.....	63
Joanna Działo: Instytucje fiskalne a standardy etyczne w polityce fiskalnej ..	72
Beata Zofia Filipiak: Kierunki i skutki przekształceń lokalnej gospodarki odpadami komunalnymi w świetle zmian ustawowych	80
Monika Foltyn-Zarychta: Koncepcja zmniejszającej się w czasie stopy dyskonta w ocenie efektywności inwestycji publicznych o oddziaływaniach długoterminowych	89
Marzena Ganc, Magdalena Mądra-Sawicka: Wpływy do budżetów gmin przy wprowadzeniu podatku dochodowego w indywidualnych gospodarstwach rolnych	99
Maria Magdalena Golec: Zrównoważony rozwój spółdzielni kredytowych w Polsce w oparciu o zasadę lokalności	108
Karolina Gwarda: Źródła finansowania zakupu zero- i niskoemisyjnych środków transportu publicznego w Polsce	116
Jerzy Gwizdała: Rola Banku Ochrony Środowiska SA w Warszawie w finansowaniu inwestycji w obszarze ochrony atmosfery.....	126
Agnieszka Huterska, Robert Huterski: Wykorzystanie podatku od nieruchomości dla zrównoważonego rozwoju miast na przykładzie Torunia	135
Agnieszka Jachowicz: Główne trendy w polityce podatkowej w krajach Unii Europejskiej w okresie kryzysu	148
Alicja Janusz: Przegląd istniejących i projektowanych rozwiązań w zakresie funduszy restrukturyzacyjnych sektora finansowego w Unii Europejskiej	157

Barbara Karlikowska: Ryzyko środowiska naturalnego a działalność przedsiębiorstw	165
Magdalena Klopott: Mechanizmy finansowania przyjaznego środowisku demontażu statków – fundusz recyklingowy.....	173
Lidia Klos: Wiedza i świadomość ekologiczna studentów	182
Adam Kopiński: Taksonomia i zastosowanie metody Hellwiga w ocenie efektywności funduszy inwestycyjnych	192
Andrzej Koza: Finansowe instrumenty wsparcia samozatrudnienia osób niepełnosprawnych w Wielkiej Brytanii i Polsce	205
Grażyna Leśniewska: Sztuka zrównoważonego życia	214
Agnieszka Lorek: Lokalna polityka energetyczna w zrównoważonym rozwoju gmin śląskich	222
Agnieszka Łukasiewicz-Kamińska: Waluta wirtualna – moda, czy pieniądz przyszłości?.....	231
Ireneusz Miciuła, Krzysztof Miciuła: Energia odnawialna i jej aspekty finansowe jako element zrównoważonego rozwoju Polski	239
Tomasz Piotr Murawski: Ocena działań społecznej odpowiedzialności biznesu – przegląd wybranych metod	248
Marta Musiał: Dylematy zarządzania finansami osobistymi w kontekście koncepcji solidarności międzypokoleniowej.....	258
Bogdan Nogalski, Andrzej Kozłowski: Zarządzanie finansami w samorządzie gminnym wobec wyzwań nowego zarządzania publicznego.....	266
Teresa Orzeszko: Miejsce edukacji finansowej społeczeństwa w strategii społecznej odpowiedzialności biznesu krajowych banków giełdowych w Polsce	274
Agnieszka Parlińska: Wybrane aspekty zadłużania się samorządów gminnych w Polsce	284
Andrzej Parzonko: Przewidywalność i stabilizacja cen mleka jako czynnik zrównoważonego rozwoju gospodarstw rolniczych i przedsiębiorstw przetwórczych.....	293
Monika Pettersen-Sobczyk: Modele biznesowe banków w kontekście koncepcji zrównoważonego rozwoju	301
Dariusz Piotrowski: Wartości islamu a koncepcja zrównoważonego rozwoju	308
Michał Polasik, Anna Piotrowska: Transakcyjne wykluczenie finansowe w Polsce w świetle badań empirycznych.....	316
Adriana Przybyszewska: Determinanty przedsiębiorczości kobiet na przykładzie wybranych krajów	326
Eleonora Ratowska-Dziobiak: Rozwój kanału <i>direct</i> na polskim rynku ubezpieczeń	336
Adam Reczuch: Wykluczenie finansowe osób młodych w perspektywie założenia nowego gospodarstwa domowego	344

Robert Skikiewicz: Bariery w działalności instytucji finansowych na tle zmian sytuacji gospodarczej Polski	352
Beata Skubiak: Wpływ kryzysu finansowego i gospodarczego na rozwój zrównoważony, ze szczególnym uwzględnieniem konsekwencji społecznych.....	361
Sylwia Słupik: Proekologiczne strategie rozwoju przedsiębiorstw województwa śląskiego.....	369
Małgorzata Solarz: Ochrona konsumenta a wykluczenie finansowe stanowiące wynik niewłaściwego zarządzania ryzykiem finansowym codzienności	378
Anna Spoz: E-faktury – nowinka technologiczna czy upowszechniający się sposób dokumentowania transakcji gospodarczych	387
Joanna Stawska: Znaczenie <i>policy mix</i> dla działalności inwestycyjnej przedsiębiorstw w kontekście zrównoważonego rozwoju.....	397
Marek Szturo, Joanna Tomczyk: Rozwój zrównoważony miast jako szansa dla prywatnych inwestycji na przykładzie aglomeracji azjatyckich.....	406
Paulina Szulc-Fischer: Proekologiczne inicjatywy klastrowe	414
Magdalena Ślebocka: Fundusze unijne dla zrównoważonego rozwoju – bariery w pozyskiwaniu i rozliczaniu na przykładzie gmin województwa łódzkiego.....	424
Aneta Tylman: Obszary badań prawno-finansowych zrównoważonego rozwoju – próba identyfikacji	432
Piotr Urbanek: Standardy etyczne polityki wynagradzania kadry kierowniczej w bankach w okresie kryzysu finansowego – próba oceny.....	439
Tomasz Uryszek: Międzypokoleniowa redystrybucja długu publicznego na przykładzie krajów Unii Europejskiej	448
Julia Anna Wachowska: Rynek kredytów mieszkaniowych w Polsce – studium analityczne	458
Damian Walczak: Solidaryzm społeczny a uprawnienia emerytalne grup uprzywilejowanych.....	468
Marcelina Więckowska: Inwestorzy instytucjonalni na rynku inwestycji w energię odnawialną	477
Paweł Witkowski: Ryzyko węglowe – koncepcja i pomiar.....	486
Bogdan Włodarczyk: Tworzenie oferty bankowej z wykorzystaniem bankowości elektronicznej	495
Justyna Zabawa: Zarządzanie kapitałem ludzkim we współczesnych bankach w kontekście ich ekologicznej odpowiedzialności	503
Marika Ziemia, Krzysztof Świeszczak: Reklamy bankowe – między manipulacją a faktyczną potrzebą klientów.....	511

Summaries

Marcin Będzieszak: User charges and own-source revenues as sources of financing selected tasks in voivodeship cities in Poland	21
Renata Biadacz, Kazimierz Juszczak: Analysis of the use of solar collectors to produce hot water	33
Joanna Blach, Anna Doś: The application of the DuPont model in the context of corporate environmental management – evidence from the Polish companies	41
Iwetta Budzik-Nowodzińska: Economic effectiveness of investments related to the renewable energy sources as a factor of sustainable development... ..	51
Michał Buszko: Corporate Social Responsibility of stock exchange listed banks – investing profits due to participation in RESPECT Index.....	62
Beata Domańska-Szaruga: Competitiveness of cooperative banks as local community partners	71
Joanna Działo: Fiscal institutions and ethical standards in fiscal policy.....	79
Beata Zofia Filipiak: Directions and consequences of the transformation of local economy of municipal waste in the light of changes in the laws.....	88
Monika Foltyn-Zarychta: The concept of time-declining discount rate in the appraisal of public projects with long-term effects	98
Marzena Ganc, Magdalena Mądra-Sawicka: The proceeds to municipalities with the introduction of income tax in individual farms.....	107
Maria Magdalena Golec: Sustainable development of Polish credit cooperatives based on the principle of localness.....	115
Karolina Gwarda: Sources of funding the purchase of zero- and low carbon means of public transport in Poland	125
Jerzy Gwizdała: The role of the environment protection bank JSC in Warsaw in financing investment in the protection of the atmosphere	133
Agnieszka Huterska, Robert Huterski: Application of property tax in sustainable development of towns with town of Toruń as an example.....	147
Agnieszka Jachowicz: Main trends in tax policy in the European Union states in the times of crisis	156
Alicja Janusz: The review of existing and anticipated solutions for the financial sector restructuring funds in the European Union	164
Barbara Karlikowska: Natural environment risk and activities of enterprises	172
Magdalena Klopott: Financing mechanisms of the environmentally friendly ship dismantling – case of recycling fund	181
Lidia Klos: Environmental knowledge and awareness of students.....	191
Adam Kopiński: Taxonomy and application of Hellwig’s method for assessing the effectiveness of investment funds	204
Andrzej Koza: Financial instruments of disabled people self-employment support in Great Britain and Poland	213

Grażyna Leśniewska: Art of sustainable life	221
Agnieszka Lorek: Local energy policy for the sustainable development of the Silesian communities	230
Agnieszka Łukasiewicz-Kamińska: Digital currency – temporary trend or money of future?	238
Ireneusz Miciuła, Krzysztof Miciuła: Renewable energy and its financial implications as a component of sustainable development of Poland	247
Tomasz Piotr Murawski: An evaluation of Corporate Social Responsibility – review of chosen methods	257
Marta Musiał: Personal finance management dilemmas in the context of intergenerational solidarity concept	265
Bogdan Nogalski, Andrzej Kozłowski: Finance management in commune self-government in the face of challenges of new public management	273
Teresa Orzeszko: Importance of financial education of society in CSR strategy of domestic listed banks in Poland	283
Agnieszka Parlińska: Selected aspects of the indebtedness of municipalities in Poland	292
Andrzej Parzonko: Predictability and price stabilization of milk as a factor in the sustainable development of farms and food processing enterprises	300
Monika Pettersen-Sobczyk: Banks business models in the context of sustainable development concept	307
Dariusz Piotrowski: Values of islam and the concept of sustainable development	315
Michał Polasik, Anna Piotrowska: Empirical studies on transactional financial exclusion in Poland	325
Adriana Przybyszewska: Determinants of entrepreneurship of women based on selected countries	335
Eleonora Ratowska-Dziobiak: Development of the direct channel on the Polish insurance market	343
Adam Reczuch: Financial exclusion of young people in the perspective of establishment of a new household	351
Robert Skikiewicz: Barriers of activity of financial institutions against the background of changes in the economic situation of Poland	360
Beata Skubiak: The impact of economic and financial crisis on sustainable development with focus on social consequences	368
Sylvia Słupik: Ecological strategies for the development of Silesian Voivodeship enterprises	377
Małgorzata Solarz: Consumer protection vs. financial exclusion as a result of incorrect everyday financial risk management	386
Anna Spoz: E-invoices – technological novelty or a spreading method of documenting commercial transactions	396

Joanna Stawska: The importance of policy mix for investment activities of enterprises in the context of sustainable development	405
Marek Szturo, Joanna Tomczyk: Sustainable urban development as an opportunity for private investments on the example of Asian agglomerations.....	413
Paulina Szulc-Fischer: Pro-ecological cluster initiatives	423
Magdalena Ślebocka: EU funds for sustainable development – barriers in obtaining and accounting on the example of municipalities of Łódź Voivodeship.....	431
Aneta Tylman: Areas of legal and financial studies of sustainable development – an attempt to identify.....	438
Piotr Urbanek: Ethical standards of top executive’s remuneration policy in the banking sector during the financial crisis – attempt to assess	447
Tomasz Uryszek: Intergenerational redistribution of public debt. The example of European Union countries	457
Julia Anna Wachowska: Housing loans market in Poland – analytical project	467
Damian Walczak: Social solidarity and the pension rights of privileged groups	476
Marcelina Więckowska: Institutional investors in the renewable energy investment market.....	485
Paweł Witkowski: Carbon risk – concept and measurement	494
Bogdan Włodarczyk: Creation of banking offer using e-banking	502
Justyna Zabawa: Human capital management in contemporary banks, in the context of corporate eco-responsibility	510
Marika Ziemia, Krzysztof Świeszczak: Banking advertising – between a manipulation and a real customer need.....	520

Michał Polasik, Anna Piotrowska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

TRANSAKCYJNE WYKLUCZENIE FINANSOWE W POLSCE W ŚWIETLE BADAŃ EMPIRYCZNYCH

Streszczenie: Rynek polski charakteryzuje się szerokim zasięgiem transakcyjnego wykluczenia finansowego na tle innych krajów Unii Europejskiej. Wyniki badań empirycznych wykazały, że dominującą przyczyną tego zjawiska jest tzw. samowykluczenie konsumentów, stanowiące o specyfice polskiego rynku. Badania potwierdziły silne zróżnicowanie poziomu ubankowienia ze względu na cechy demograficzne i społeczno-ekonomiczne. Najpoważniejszą przyczyną zewnętrznego transakcyjnego wykluczenia finansowego są niskie dochody, natomiast czynnik lokalizacji odgrywa rolę drugorzędą.

Słowa kluczowe: wykluczenie finansowe, wykluczenie transakcyjne.

DOI: 10.15611/pn.2014.330.34

1. Wstęp

Zjawisko polegające na wykluczeniu grup czy jednostek z możliwości korzystania z kluczowych usług finansowych jest coraz częściej uznawane za ważny problem ekonomiczny i społeczny. Spotyka się ono z rosnącym zainteresowaniem wielu dziedzin nauki, m.in. ze względu na jego negatywne skutki z punktu widzenia koncepcji zrównoważonego rozwoju. Jednocześnie wiele instytucji publicznych, także instytucji międzynarodowych, traktuje już włączenie finansowe jako jedną z metod walki z ubóstwem. Mając na uwadze wielką rolę, jaką odgrywają usługi finansowe w kreowaniu rozwoju gospodarczego, autorzy podjęli problem wykluczenia finansowego, szerzej analizując wybrane jego aspekty związane z obszarem transakcji płatniczych.

2. Pojęcie wykluczenia finansowego oraz jego klasyfikacja

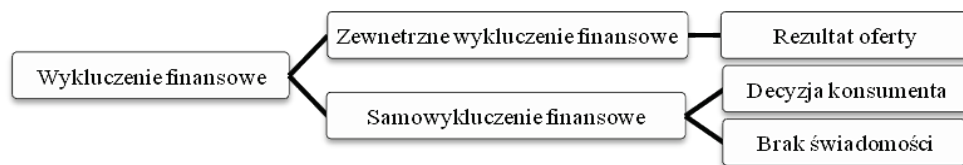
Pojęcie wykluczenia finansowego zostało po raz pierwszy użyte w 1995 r. przez A. Leyshona i N. Thrifta w fundamentalnej pracy dotyczącej geograficznych warunkowań wykluczenia finansowego w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii [Leyshon, Thrift 1995, s. 314]. Autorzy zdefiniowali wykluczenie finansowe jako „procesy, które powodują przeszkody w uzyskaniu dostępu do systemu finansowego

określonym grupom społecznym lub poszczególnym osobom”, przy czym dotyczy to najczęściej grup o niskich dochodach. Ponadto zwrócili oni uwagę na problem licznych negatywnych konsekwencji wykluczenia finansowego, w tym na fakt, że stanowi ono poważną barierą dla realizacji idei zrównoważonego rozwoju.

Komisja Europejska (KE) podjęła inicjatywy w zakresie identyfikacji zasięgu oraz skutków problemu wykluczenia finansowego [EC 2008; *Poverty...* 2010]. Wyniki tych prac wykazały, że zjawisko wykluczenia finansowego należy oceniać negatywnie, gdyż często prowadzi ono do tzw. wykluczenia społecznego, które z kolei uniemożliwia dotkniętym nim obywatelom normalne funkcjonowanie w społeczeństwie. Wykluczenie finansowe ogranicza także prawa konsumenckie tych osób, często narażając je na ponoszenie wyższych kosztów i podejmowanie wyższego ryzyka w związku z zarządzaniem środkami pieniężnymi, niż gdyby korzystali oni z typowych usług bankowych. Zatem duży zakres wykluczenia finansowego może skutkować niższym poziomem życia i niższymi dochodami społeczeństwa. KE definiuje wykluczenie finansowe jako „proces, w którym ludzie napotykają problemy w dostępie i/lub w korzystaniu z usług oraz produktów finansowych oferowanych przez wiodące podmioty, które odpowiadałyby ich potrzebom i umożliwiałyby im prowadzenie normalnego życia w społeczeństwie, do którego należą” [EC 2008, s. 9; tłum. wł.].

Wąskie zastosowanie powyższych definicji sugeruje, że wykluczenie finansowe spowodowane jest przez czynniki zewnętrzne w stosunku do konsumenta, takie jak: niedostępność mu przez sektor finansowy możliwości korzystania z danej usługi lub kierowanie do niego oferty, która nie zaspokaja jego potrzeb. Może to być związane z pewną formą dyskryminacji ekonomicznej i wynikać z faktu, że instytucje finansowe uznają obsługę pewnych grup konsumentów za nieopłacalną lub wiążącą się ze zbyt wysokim ryzykiem. Na potrzeby niniejszej pracy, autorzy zaproponowali szerszą definicję, która wprost obejmuje także czynniki wynikające z decyzji samych konsumentów: Wykluczenie finansowe oznacza stan, w którym poszczególne osoby lub grupy społeczne doświadczają braku lub ograniczenia dostępu do korzystania ze standardowych usług finansowych, bądź też nie podejmują decyzji o rozpoczęciu korzystania z takich usług, mimo ich dostępności. W definicji tej przyjęto, że wykluczenie finansowe będzie traktowane w sposób statyczny, jako stan, a nie jako proces.

W świetle zaproponowanej definicji wykluczenie finansowe w niniejszej pracy będzie obejmowało: zewnętrzne wykluczenie finansowe oraz tzw. samowykluczenie finansowe (rys. 1). Autorzy zdefiniowali samowykluczenie finansowe jako „rodzaj wykluczenia finansowego będącego rezultatem podjętej przez konsumenta decyzji o niekorzystaniu z dostępnych dla niego usług finansowych lub będącego efektem braku świadomości konsumenta w zakresie istnienia i przydatności takich usług” (źródło). Samowykluczenie finansowe może być zatem związane z niewystarczającą edukacją ekonomiczną społeczeństwa, na skutek czego część konsumentów nie dostrzega potrzeb i korzyści związanych ze stosowaniem usług finansowych. Nato-



Rys. 1. Rodzaje wykluczenia finansowego

Źródło: opracowanie własne.

miast pozostała część samowykluczonych konsumentów zdaje sobie sprawę z dostępności tych usług, jednak świadomie rezygnuje z ich wykorzystywania.

Pod względem segmentów produktów finansowych Bank Światowy wyróżnia następujące obszary wykluczenia finansowego: (a) bankowość transakcyjna, (b) oszczędności, (c) kredyty, (d) ubezpieczenia [EC 2008, s. 11]. Ze względu na obszerność tej tematyki w niniejszej pracy szczegółowej analizie poddano problem bankowego wykluczenia finansowego w obszarze dostępu do transakcji płatniczych. Należy podkreślić, że transakcyjne wykluczenie finansowe, zwłaszcza w przypadku przyjęcia jego szerokiej definicji, może być stopniowane ze względu na zakres i intensywność wykorzystania przez konsumentów różnych typów usług. KE proponuje podział konsumentów na trzy poziomy ubankowienia [EC 2008, s. 15]. Z kolei NBP wykorzystuje nieco odmienne podejście, opierając się na identyfikacji tzw. poziomów zaawansowania bezgotówkowego [Tochmański 2013, s. 6], uwzględniając także aktywność posługiwania się instrumentami płatniczymi [Kozłiński 2013, s. 245].

3. Metodyka badań i przebieg procesu badawczego

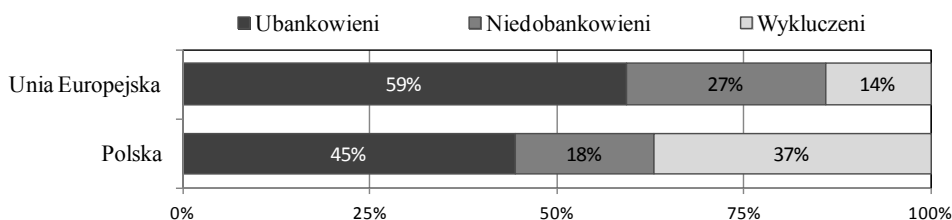
Celem pracy jest zbadanie zasięgu oraz przyczyn transakcyjnego wykluczenia finansowego w Polsce. Analiza wyników badań międzynarodowych [Leyshon, Thrift 1995; *Poverty...* 2010; Demirguc-Kunt, Klapper 2012] pozwoliła autorom na sformułowanie następujących hipotez badawczych: (H1) Transakcyjne wykluczenie finansowe w Polsce jest w głównej mierze wynikiem oddziaływania czynników zewnętrznych w stosunku do konsumentów; (H2) Najczęstszą przyczyną zewnętrznego transakcyjnego wykluczenia finansowego w Polsce są niskie dochody konsumentów.

Pierwszy etap procesu badawczego polega na analizie zagadnień teoretycznych związanych z pojęciem wykluczenia finansowego oraz jego klasyfikacji. Zaproponowano m.in. własną definicję wykluczenia finansowego oraz samowykluczenia. Zasadnicze badania empiryczne zrealizowano w oparciu o wyniki badań ankietowych sfinansowanych w ramach konkursu na projekty badawcze Komitetu Badań Ekonomicznych NBP w 2010 r. [Polasik i in. 2012]. Wywiady z respondentami zostały przeprowadzone na przełomie 2010 i 2011 r. metodą CAPI przez TNS Pentor. Próba losowa obejmuje 2974 respondentów i jest reprezentatywna dla mieszkańców Polski w wieku od 15 lat.

Autorzy niniejszej pracy wykorzystali uzyskaną bazę odpowiedzi respondentów do przeprowadzenia nowej analizy, ukierunkowanej na problematykę wykluczenia finansowego. Jako jej punkt wyjścia wykorzystano koncepcję pomiaru transakcyjnego wykluczenia finansowego w oparciu o poziomy ubankowienia, zaproponowaną przez KE [EC 2008, s. 15], uwzględniając dostosowanie poszczególnych miar do warunków rynku polskiego. Ostatecznie wyróżniono trzy następujące poziomy włączenia konsumentów w obszarze bankowości transakcyjnej: (a) „nieubankowieni”, czyli wykluczeni, tj. nieposiadający konta bankowego ani karty płatniczej; (b) „nieodobankowieni”, czyli „częściowo wykluczeni”, tj. posiadający konto bankowe bez karty płatniczej lub kartę bez własnego konta bankowego¹; (c) „ubankowieni”, czyli „włączeni”, posiadający konto bankowe i aktywną kartę płatniczą. W badaniu jako „karta płatnicza” klasyfikowane były karty debetowe, kredytowe oraz przedpłacone.

4. Transakcyjne wykluczenie finansowe w Polsce na tle krajów europejskich

Przeprowadzone badanie ankietowe w Polsce wykazało, że zaledwie 62% osób w wieku od 15 lat deklaruowało posiadanie osobistego konta bankowego [Polasik i in. 2012, s. 23]. Wskaźnik ten należy uznać za niski na tle krajów UE, gdzie przeciętny odsetek posiadaczy rachunków płatniczych (w tym kont bankowych) w 2011 r. szacowany był na 86%. Według tej metodologii wskaźnik posiadaczy rachunku płatniczego w Polsce wynosił 70% i należał do trzech najniższych w UE [EC 2013, s. 1]. Dane te jednoznacznie wskazują na fakt, że transakcyjne wykluczenie finansowe w Polsce jest poważnym problemem. W skali globalnej oszacowano odsetek posiadaczy kont płatniczych na 50% mieszkańców świata w wieku od 15 lat, w tym dla krajów rozwijających się na 41% [Demircuc-Kunt, Klapper 2012, s. 11].



Rys. 2. Ubankowienie i transakcyjne wykluczenie finansowe w Polsce i Unii Europejskiej

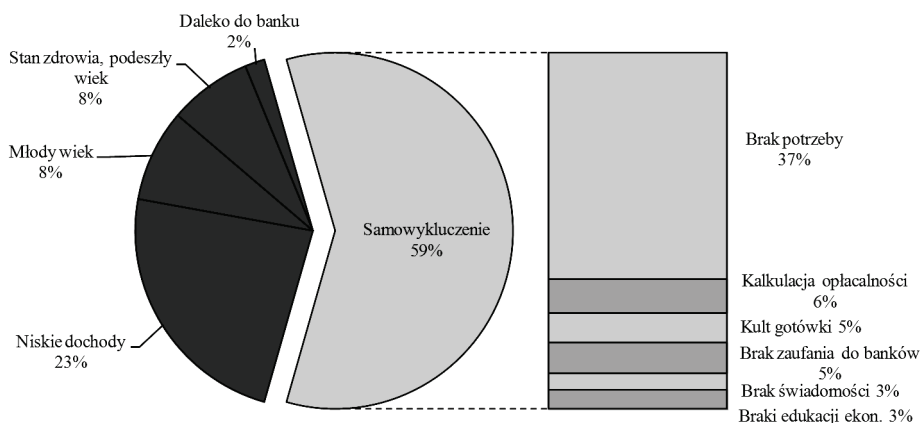
Źródło: opracowanie własne: (1) badanie własne; TNS Pentor; 2010/2011, $N = 2974$, respondenci 15+; (2) Global Financial Inclusion Database, 2011, Gallup [Demircuc-Kunt, Klapper 2012].

¹ Konsumentów częściowo wykluczonych spotykają się z dużymi ograniczeniami. Posiadający konto bez karty mogą otrzymywać płatności (wpłaty) bezgotówkowe i zlecać przelewy oraz dokonywać wypłat w placówkach banku. Natomiast posiadający karty płatnicze mogą realizować płatności w fizycznych punktach sprzedaży, w Internecie oraz dokonywać wypłat w bankomatach.

Badanie ankietowe pozwoliło oszacować ogólny odsetek osób ubankowionych wśród mieszkańców Polski w wieku od 15 lat na 45%, a osób wykluczonych na 37% społeczeństwa (rys. 2). Niepokojące jest występowanie wysokiego odsetka konsumentów deklarujących niekorzystanie z karty debetowej, mimo posiadania konta [Polasik i in. 2012, s. 23], stanowiących dominującą grupę wśród 18% osób niedobankowionych. Osoby te mają ograniczone możliwości płatności bezgotówkowych. Problem niekorzystania z karty do rachunku bankowego, spowodowany odmową jej przyjęcia lub nieaktywowaniem, w podobnej skali dotyka większości krajów wysoko rozwiniętych [Demirguc-Kunt, Klapper 2012, s. 23].

5. Przyczyny niekorzystania z usług bankowych w Polsce

W celu wyjaśnienia przyczyn wykluczenia finansowego w Polsce poddano analizie deklarowane przez respondentów badania ankietowego powody niekorzystania z usług bankowych (rys. 3). Większość (59%) odpowiedzi wskazywała na samowykluczenie finansowe jako przyczynę niekorzystania z usług sektora bankowego. Głównym czynnikiem okazał się deklarowany przez konsumentów brak potrzeby (37%). Pojęcie to zazwyczaj wiązane jest z niewielką znajomością oferty przez klienta lub ogólnie niskim poziomem wiedzy w danym obszarze. Dodatkowo część odpowiedzi bezpośrednio ujawnia brak wystarczającej edukacji ekonomicznej (3%) oraz brak świadomości (3%). Należy podkreślić, że niski poziom wiedzy ekonomicznej (szerzej w: [Iwanicz-Drozdowska, Nowak 2011, s. 14]) sprawia, że konsument nie dostrzega korzyści ze stosowania usług finansowych i nie uświadamia sobie potrzeb w tym zakresie.



Rys. 3. Powody niekorzystania z usług banków przez Polaków w wieku 15 lat i więcej

Źródło: badanie własne. Konsumenti niekorzystający z usług banków, $N = 1050$, liczba odpowiedzi 1695 (wybór wielokrotny). Wskazania dotyczyły powodów niekorzystania z usług bankowości transakcyjnej, produktów kredytowych i oszczędnościowych wg 20 kategorii odpowiedzi, które zostały zagregowane przez autorów do 9 głównych kategorii.

Niejako po drugiej stronie powodów samowykluczenia znajdują się trzy czynniki związane z podjęciem przez konsumentów świadomej decyzji o rezygnacji z korzystania z usług bankowych. Pierwszym jest racjonalny rachunek ekonomiczny dokonany przez konsumenta (6% wskazań) dla jego warunków indywidualnych. Przykładem może być sytuacja emeryta, który otrzymując świadczenia w gotówce od listonosza, minimalizuje w swojej ocenie koszty finansowe oraz wysiłek związany z wypłatą środków. Kolejnymi czynnikami są: spotykane w Polsce zjawisko tzw. kultu gotówki (5%)² oraz brak zaufania do instytucji finansowych (5%). Należy w tym miejscu zauważyć, że dodatkowym czynnikiem są obawy części osób przed ujawnieniem czy rejestrowaniem swoich operacji finansowych (niedeklarowane wprost przez respondentów). Zazwyczaj dotyczą one osób funkcjonujących w szarej strefie, stanowiącej bardzo znaczący obszar działalności gospodarczej w Polsce [Schneider 2011, s. 3]. Badanie ankietowe potwierdziło, że większość Polaków ceni anonimowość dokonywania płatności, a 20% deklaruje, że zdecydowanie woli, gdy nie można sprawdzić, gdzie, kiedy i za co zapłacono w sklepie [Polasik i in. 2012, s. 39]. Nie jest to zasadnicza przyczyna wykluczenia finansowego, jednakże preferowanie anonimowości transakcji z pewnością nie sprzyja częstemu korzystaniu z bankowych instrumentów płatniczych.

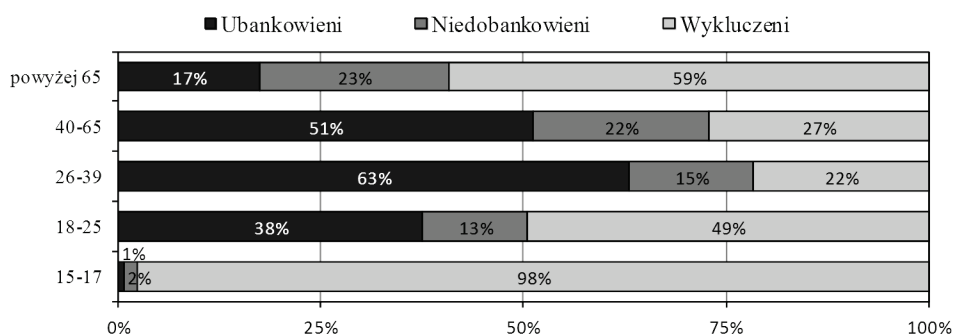
W przypadku zewnętrznych powodów wykluczenia finansowego jako najczęstsza przyczyna deklarowane były niskie dochody respondenta (23% – rys. 3), często związane z brakiem stałej pracy. Są one uznawane za klasyczny czynnik wykluczenia finansowego w jego wąskim znaczeniu [Leyshon, Thrift 1995, s. 314], a jego czołową rolę w skali międzynarodowej potwierdzają badania Banku Światowego [Demirguc-Kunt, Klapper 2012, s. 19]. W dalszej kolejności udzielane odpowiedzi wskazywały na ograniczenia wynikające głównie z wieku konsumentów, zarówno zbyt młodego (8%), jak i zbyt starego (8%). W przypadku Polski odległa lokalizacja placówek bankowych była najmniej istotnym elementem decydującym o zewnętrznym wykluczeniu finansowym (2%). Świadczy to o właściwym rozwoju przestrzennym kanałów dystrybucji usług bankowych w naszym kraju. Tymczasem w skali świata duża odległość od placówek stanowi bardzo poważną barierę ubankowienia ludności (aż 20% wskazań konsumentów nieposiadających konta bankowego). W Polsce nie występuje natomiast problem religijnych powodów wykluczenia finansowego, zauważalny zwłaszcza w wielu krajach rozwijających się [Demirguc-Kunt, Klapper 2012, s. 19].

6. Uwarunkowania transakcyjnego wykluczenia finansowego w Polsce

Międzynarodowe publikacje wskazują, iż czynniki demograficzne i społeczno-ekonomiczne mają znaczący wpływ na stopień ubankowienia konsumentów. Poziom wykształcenia, miejsce zamieszkania i wiek respondentów znacząco różnicują po-

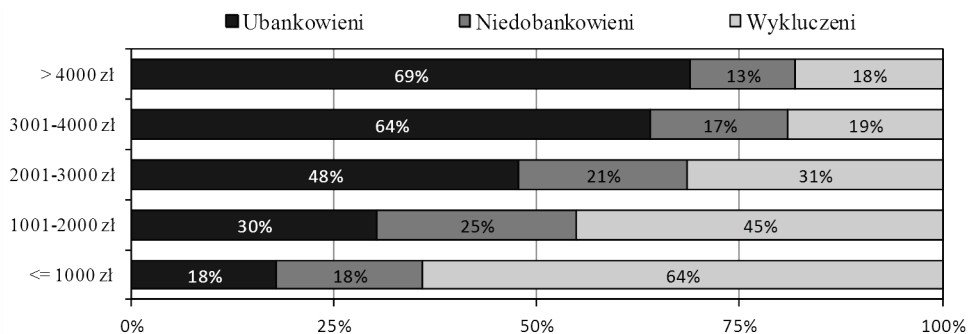
² Zjawisko „kultu gotówki” zostało szerzej wyjaśnione w: [Maison 2010, s. 37].

ziom korzystania z usług bankowych także w Polsce. Wśród osób o niskim wykształceniu aż 70,3% było wykluczonych (nieubankowionych). W miarę wzrostu poziomu wykształcenia odsetek takich osób radykalnie maleje i w grupie osób z wyższym wykształceniem wykluczeni stanowili zaledwie 7%. Z kolei miejsce zamieszkania wydaje się czynnikiem o mniejszym znaczeniu dla problemu wykluczenia transakcyjnego w Polsce, gdyż różnica w odsetku nieubankowionych mieszkańców wsi (45%) i dużych miast powyżej 200 tys. mieszkańców (29%) była umiarkowana [Polasik i in. 2012, s. 26-27]. Szczególnie interesująca jest zależność pomiędzy poziomem ubankowienia a wiekiem respondentów (rys. 4). Problem transakcyjnego wykluczenia finansowego jest najbardziej widoczny wśród osób niepełnoletnich (dla 15-17 lat – 98% wykluczonych) i najstarszych (powyżej 65 lat – 59% wykluczonych i 23% niedobankowionych). Najmniejszy zasięg wykluczenia (21%) odnotowano wśród respondentów w wieku produkcyjnym 26-39 lat, dla których aż 63% osób było w pełni ubankowionych.



Rys. 4. Transakcyjne wykluczenie finansowe w Polsce wg wieku

Źródło: własne badanie ankietowe; TNS Pentor, $N = 2974$, respondenci 15+.



Rys. 5. Transakcyjne wykluczenie finansowe w Polsce wg miesięcznego dochodu netto gospodarstwa domowego

Źródło: własne badanie ankietowe; TNS Pentor, $N = 2320$, respondenci 15+; pominięto odmowy odpowiedzi.

W oparciu o dane empiryczne zbadano także zróżnicowanie poziomu transakcyjnego wykluczenia finansowego w zależności od dochodu netto gospodarstwa domowego konsumenta (rys. 5). Wśród konsumentów żyjących w gospodarstwach o najniższych dochodach dominowały osoby wykluczone (64%), a zaledwie co piąta osoba (18%) była w pełni ubankowiona. Wraz ze wzrostem dochodu zasięg wykluczenia ulegał szybkiemu ograniczeniu. Wśród najlepiej sytuowanych gospodarstw domowych wykluczenie finansowe stawało się rzadkim zjawiskiem (18%), podobnie jak niedobankowienie (13%), a dominującą grupę stanowiły osoby w pełni ubankowione (69%).

7. Wnioski

Przeprowadzone badania wykazały, że w polskiej gospodarce rozpowszechnione jest transakcyjne wykluczenie finansowe, szczególnie widoczne na tle innych krajów UE. Przyczyny tego zjawiska wydają się bardzo zróżnicowane. Deklaracje wykluczonych finansowo konsumentów wskazują, że w zdecydowanej większości są to osoby objęte tzw. samowykluczeniem. W ich przypadku główną przyczyną jest deklarowany brak potrzeby korzystania z usług bankowych. Zdecydowanie mniejsza jest grupa samowykluczonych deklarujących, że ich sytuacja to rezultat świadomie podjętej decyzji, będącej efektem kalkulacji opłacalności, brakiem zaufania do banków lub preferowania pieniądza gotówkowego. Uzyskane wyniki sugerują negatywną weryfikację hipotezy pierwszej, zgodnie z którą główną przyczyną transakcyjnego wykluczenia finansowego w Polsce są czynniki zewnętrzne. Dominująca rola samowykluczenia sugeruje pewną specyfikę polskiego rynku w zakresie transakcyjnego wykluczenia finansowego w porównaniu z typowymi uwarunkowaniami obserwowanymi na świecie.

Analiza uzyskanych danych empirycznych dla Polski potwierdziła silne zróżnicowanie poziomu ubankowienia ze względu na: wysokość dochodu gospodarstwa domowego, wiek, poziom wykształcenia i miejsca zamieszkania. Deklaracje konsumentów pozwoliły ocenić relatywne znaczenie tych czynników. Najpoważniejszą przyczyną zewnętrznego transakcyjnego wykluczenia finansowego są niskie dochody, co sugeruje pozytywną weryfikację drugiej hipotezy badawczej postawionej w pracy (H2). Kolejnym pod względem znaczenia czynnikiem wydaje się wiek konsumentów. Kwestie braku wystarczającej wiedzy ekonomicznej czy odległa lokalizacja placówek odgrywają rolę drugorzędą.

Uzyskane wyniki w zakresie przyczyn transakcyjnego wykluczenia finansowego skłaniają do podjęcia w przyszłości dalszych badań w obszarze możliwych do zastosowania metod przeciwdziałania temu zjawisku. Obecnie najbardziej znaczącą inicjatywą są prace prowadzone w Parlamencie Europejskim nad obowiązkiem oferowania przez sektor bankowy tzw. podstawowego rachunku płatniczego, dostępnego

dla wszystkich mieszkańców UE [Iwanicz-Drozdowska 2013, s. 331]. Jednak w świetle przedstawionych badań empirycznych, wprowadzenie takiego rachunku może nie przynieść w Polsce oczekiwanych rezultatów, gdyż tylko niewielka grupa konsumentów wskazuje na nieopłacalność lub koszt posiadania rachunku jako główny powód niekorzystania z usług bankowych. Znaczący wzrost ubankowienia mogłaby przynieść kampania edukacyjna, która przekonałaby do zalet podstawowego rachunku bankowego dwa największe segmenty osób nieubankowionych, tj. te, które w ogóle nie odczuwają takich potrzeb, oraz osoby deklarujące zbyt niskie dochody. Z kolei do niszy rynkowej osób niepełnoletnich należałoby skierować bardziej atrakcyjne i elastyczne produkty bankowe, np. karty przedpłacone, które mogą także znaleźć zastosowanie w pomocy społecznej jako bezpieczny i wygodny instrument przekazywania świadczeń.

Literatura

- Demircuc-Kunt A., Klapper L., *Measuring Financial Inclusion. The Global Findex Database*, Policy Research Working Paper 6025, The World Bank, April 2012.
- EC, European Commission, *Financial Services Provision and Prevention of Financial Exclusion*, March 2008.
- EC, European Commission, *Directive on payment accounts – Factsheet 3 Access to payment accounts*, May 2013.
- Iwanicz-Drozdowska M., *Redukcja wykluczenia finansowego a zwykły rachunek płatniczy*, [w:] *Obrót bezgotówkowy w Polsce*, red. H. Żukowska, M. Żukowski, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013.
- Iwanicz-Drozdowska M., Nowak A.K., *Edukacja finansowa i pojęcia powiązane*, [w:] Iwanicz-Drozdowska M. (red.), *Edukacja i świadomość finansowa. Doświadczenia i perspektywy*, Oficyna Wydawnicza Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2011.
- Koźliński T., *Zwyczaje płatnicze Polaków*, Narodowy Bank Polski, Warszawa 2013.
- Leyshon A., Thrift N., *Geographies of Financial Exclusion: Financial Abandonment in Britain and the United States*, „Transactions of the Institute of British Geographers” 1995, nr 3(20).
- Maison D., *Postawy Polaków wobec obrotu bezgotówkowego*, Raport badawczy, Narodowy Bank Polski, 2010.
- Polasik M., Marzec J., Fiszeder P., Górka J., *Modelowanie wykorzystania metod płatności detalicznych na rynku polskim*, „Materiały i Studia”, zeszyt nr 265, Narodowy Bank Polski, Warszawa 2012.
- Poverty and social Exclusion*, Special Eurobarometer 355/Wave 74.1, TNS Opinion & Social, Raport Komisji Europejskiej, Belgia 2010.
- Schneider F., *Shadow Economy in Europe 2011. Using Electronic Payment Systems to Combat the Shadow Economy*, A.T. Kearney, 2011.
- Tochmański A., *Rachunek, karta i Internet – drzwi i klucze do naszych finansów*, prezentacja przedstawiona podczas konferencji organizowanej przez NBP, „Dostępne Finanse”, Warszawa 2013.

EMPIRICAL STUDIES ON TRANSACTIONAL FINANCIAL EXCLUSION IN POLAND

Summary: Polish market is characterized by a considerable degree of transactional financial exclusion of citizens as compared to other European Union member states. Empirical studies have shown that the major reason for this is the self-exclusion of consumers – a determinant of the nature of the Polish market. The studies have confirmed a strong differentiation in the degree of banking services usage due to demographic and socio-economic factors. The most important reason for external transactional financial exclusion is low income, while the location factor is of secondary importance.

Keywords: financial exclusion, transaction exclusion.